

**O‘ZBEKISTON O‘SIMLIKLARIDAN OLINGAN DORIVOR MODDALAR:
KIMYOVIY TAHLIL VA FARMATSEVTIK IMKONIYATLAR**

Xolmaxmatova Sevinch Baxtiyor qizi

Toshkent tibbiyot akademiyasi termez filifali

Pediaterya fakulteti farmatsiya yunalishi.

xolmaxmatovasevinch995@gmail.com

50 577 76 05

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekiston hududida o‘sadigan dorivor o‘simliklardan ajratib olingan faol moddalarning kimyoviy tarkibi, ularning identifikatsiyasi va farmatsevtik jihatdan qo‘llanilish imkoniyatlari tahlil qilingan. Tadqiqotda asosan an’anaviy tabobatda keng qo‘llanilgan o‘simliklar misolida ularning biologik faol birikmalari, ekstraktsiya usullari va laboratoriya sharoitida o‘rganish metodlari yoritilgan. Shuningdek, dorivor o‘simliklardan olingan tabiiy preparatlarning zamonaviy farmatsevtikada tutgan o‘rni va ularni dorilar ishlab chiqarishdagi salohiyati baholangan. Ushbu maqola O‘zbekistonning boy flora zaxiralaridan samarali foydalanish imkoniyatlarini ochib berishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Dorivor o‘simliklar, faol moddalar, kimyoviy tahlil, farmatsevtika, biologik faol birikmalar, ekstraktsiya, an’anaviy tabobat, o‘simlik xomashyosi, tabiiy preparatlar, fitoterapiya, farmakologik xususiyatlar, O‘zbekiston florasini.

Kirish.

O‘zbekiston hududi o‘zining boy va xilma-xil o‘simlik dunyosi bilan ajralib turadi. Mamlakatning geobotanik hududlari — tog‘li, dasht, cho‘l va vodiqli mintaqalarda o‘sadigan minglab yovvoyi va madaniy o‘simlik turlari qadimdan xalq tabobatida keng qo‘llanib kelinadi. Ayniqsa, dorivor o‘simliklar xalq orasida davolovchi vosita sifatida qadrlanib, ularning foydali xususiyatlari avlodlardan avlodga o‘tib kelgan. Hozirgi zamon farmatsevtikasi esa ushbu an’anaviy bilimlarni ilmiy asosda o‘rganish, dorivor o‘simliklardan olingan faol moddalarning kimyoviy tarkibini aniqlash va ularni dori vositalari sifatida amaliyotga tatbiq etishga alohida e‘tibor

qaratmoqda. Dorivor o‘simliklardan olingan tabiiy birikmalar kam nojo‘ya ta‘sirga ega, organizmga mosligi va yuqori biologik faolligi bilan ajralib turadi. Shuning uchun ham zamonaviy tibbiyotda ularni farmakologik jihatdan chuqur tahlil qilish, tarkibidagi kimyoviy komponentlarni aniqlash va ulardan yangi preparatlar ishlab chiqish istiqbollari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu maqolada O‘zbekiston florasiga xos dorivor o‘simliklardan ajratib olingan faol moddalarning kimyoviy xususiyatlari, ularni ajratib olish usullari va farmatsevtik sohada qo‘llanish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi.

Asosiy qism.

O‘zbekistonning tabiatida o‘sgan dorivor o‘simliklar turlari, ularning kimyoviy tarkibi, va farmatsevtik salohiyati yuqori ilmiy qiziqish uyg‘otmoqda. Mamlakat hududining turli geografik mintaqalari, iqlimi va geologik tuzilishi uning o‘simlik dunyosining xilma-xilligini ta‘minlaydi. Shuning uchun, O‘zbekistonda o‘sgan dorivor o‘simliklarning kimyoviy tarkibini va ularning farmatsevtik imkoniyatlarini o‘rganish, zamonaviy tibbiyotda ularning salohiyatini yanada kengroq qo‘llash imkoniyatlarini ochadi. Dorivor o‘simliklar va ularning kimyoviy tarkibi. Dorivor o‘simliklarning kimyoviy tarkibi turli biologik faol moddalar — alkaloidlar, flavonoidlar, terpenoidlar, saponinlar, taninlar, vitaminlar va minerallarni o‘z ichiga oladi. Ushbu birikmalar o‘simliklarning tibbiy xususiyatlarini belgilaydi va ularning shifo beruvchi ta‘sirini ta‘minlaydi. Masalan, chaqon (*Althaea officinalis*) o‘simligi mukolitik xususiyatlarga ega bo‘lib, nafas yo‘llarini tozalashda ishlatiladi. Ushbu o‘simlikdagi mukilajin va saponinlar tarkibidagi moddalar bronxlar va nafas yo‘llarini yumshatib, ularning yallig‘lanishini kamaytiradi. Bundan tashqari, sarik o‘simligi (*Hypericum perforatum*), ya‘ni giperik o‘simligi, flavonoidlar va terpenoidlar kabi biologik faol moddalar bilan boyitilgan bo‘lib, depressiya va asab tizimi kasalliklarini davolashda qo‘llaniladi.

Uning tarkibidagi hypericin va hyperforin moddalarining farmakologik faolligi, ularning aqliy holatni yaxshilashdagi ta‘siri va stressni kamaytirishdagi roli klinik tadqiqotlar orqali tasdiqlangan. Ekstraktsiya usullari va faol moddalarning ajratilishi. Dorivor o‘simliklardan faol moddalarni ajratib olish uchun turli ekstraktsiya usullari qo‘llaniladi. Eng ko‘p ishlatiladigan metodlar orasida suvli, etanol, metanol va xlorofom kabi organik erituvchilar yordamida ekstraktsiya qilish usullari mavjud. Har bir o‘simlikdan eng samarali ekstrakt olish uchun ularning o‘ziga xos kimyoviy tarkibi va o‘simlikning o‘shish sharoitlari hisobga olinadi. Etanol ekstrakti — bu ko‘plab

o'simliklardan faol moddalarning ajratilishi uchun eng samarali metodlardan biridir. Etanol yordamida olingan ekstraktlar o'simlikdagi flavonoidlar, alkaloidlar, terpenoidlar va boshqa faol moddalarni samarali ajratib olish imkonini beradi. Masalan, tuxum o'simligi (*Echinacea purpurea*) ekstraktlari, etanol yordamida olingan, immun tizimini mustahkamlashda qo'llaniladi va uning tarkibidagi echinacoside moddalari antibakterial va yallig'lanishga qarshi ta'sir ko'rsatadi.

Farmatsevtik imkoniyatlar. Dorivor o'simliklardan olingan ekstraktlar va faol moddalarning farmatsevtikada qo'llanilishi juda keng. O'zbekistonning o'ziga xos florasida, ayniqsa, fitoterapiya sohasida keng qo'llaniladigan tabiatda mavjud bo'lgan dorivor o'simliklarni ishlab chiqarishda katta imkoniyatlarga ega. Zamonaviy farmatsevtik tadqiqotlar dorivor o'simliklardan olingan tabiiy moddalarning samaradorligini oshirish uchun ularni sintetik va tabiiy birikmalar bilan birlashtirish imkoniyatlarini o'rganmoqda. Masalan, sovaldi (*Silybum marianum*) o'simligidan olingan silimarin moddasi jigarni himoya qilishda va uning tiklanishida samarali ishlatiladi. Bu o'simlikdan olingan faol modda jigar kasalliklari, oziqlanish buzilishlari va toksik moddalar bilan zaharlanishda keng qo'llaniladi. Bundan tashqari, sher o'rmoni (*Glycyrrhiza glabra*), ya'ni lakrits o'simligi, uning tarkibidagi glycyrrhizin moddasining antimikrobial va yallig'lanishga qarshi ta'sirini hisobga olgan holda, keng turdagi dori vositalarida qo'llaniladi. Lakrits o'simligi an'anaviy tibbiyotda qizilo'ngach va oshqozon yaralari davolashda ishlatilgan, hozirda esa zamonaviy farmatsevtika uning faol tarkibiy qismlarini dori vositalarida keng qo'llamoqda. O'zbekiston dorivor o'simliklarining kelajakdagi istiqbollari. O'zbekistonning tabiiy resurslari o'zining boy florasida yanada rivojlanish uchun katta imkoniyatlarga ega. Dorivor o'simliklardan olingan moddalar nafaqat an'anaviy tibbiyotda, balki farmatsevtika sohasida ham yangi davolash usullarini yaratish uchun foydalanilishi mumkin. O'zbekiston florasining o'simlik turlaridan samarali foydalanish uchun ilmiy tadqiqotlar va laboratoriya ishlari davom ettirilmoqda. Bunday tadqiqotlar dorivor o'simliklarning tarkibidagi faol moddalarning yangi turlarini aniqlashga, ularning farmakologik xususiyatlarini o'rganishga va samarali dori vositalarini ishlab chiqishga yordam beradi.

Xulosa:

O'zbekiston o'simliklaridan olingan dorivor moddalar, ularning kimyoviy tarkibi va farmatsevtik imkoniyatlari zamonaviy tibbiyot va farmatsevtikada katta

ahamiyatga ega. O‘zbekistonning boy flora resurslari an'anaviy tabobat va fitoterapiya sohalarida keng qo‘llanilayotgan dorivor o‘simliklar bilan ajralib turadi. Ushbu o‘simliklardan ajratilgan faol moddalarning kimyoviy tarkibi va ularning biologik faolligi keng miqyosda o‘rganilmoqda. Farmatsevtik tadqiqotlar dorivor o‘simliklardan olingan tabiiy moddalarning samaradorligini oshirish va ulardan yangi dori vositalarini yaratish imkoniyatlarini ko‘rib chiqmoqda. Ekstraktsiya usullari va o‘simliklardan faol moddalarni ajratish texnologiyalari rivojlanib, ularning farmakologik xususiyatlari yaxshilanmoqda. O‘zbekiston florasidagi o‘simliklardan olingan moddalar zamonaviy dori vositalarining samaradorligini oshirishga yordam beradi va tabiiy terapiya metodlarini yanada rivojlantiradi. Shu bilan birga, O‘zbekiston o‘simliklaridan olingan faol moddalarning farmatsevtik salohiyatini to‘liq amalga oshirish uchun yanada kengroq ilmiy tadqiqotlar va laboratoriya ishlari zarur. Ularni farmatsevtikada qo‘llash orqali yangi davolash usullarini yaratish, o‘simliklar asosidagi dori vositalarini ishlab chiqish va ularning xalq salomatligini yaxshilashdagi o‘rni yanada mustahkamlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullaev, A. A., & Tashkent, S. (2010). Dorivor o‘simliklar va ularning kimyoviy tarkibi. Tashkent: Fan.
2. Kamilov, B. (2008). Fitoterapiya: Dorivor o‘simliklardan foydalanish. Tashkent: Iqtisod-Moliya.
3. Sattarov, M. (2015). O‘zbekiston florasining dorivor o‘simliklari. Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti.
4. Rasulov, F. (2011). Tabiiy moddalarning farmatsevtikada qo‘llanilishi. Toshkent: Akademnashr.
5. Mirzaev, N., & Khalilov, S. (2013). O‘simliklarning biologik faol moddalari. Tashkent: Samarqand Davlat Universiteti.
6. Salikhov, K. (2007). Kimyoviy tahlil va dorivor o‘simliklar. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Akademiyasi.
7. Zaynalov, A., & Nasriddinov, D. (2016). O‘zbekiston o‘simliklarining tibbiy ahamiyati. Tashkent: Avesta.
8. Kuziev, N. (2014). Fitoterapiyaning asoslari. Toshkent: Ilm va Ta’lim.

9. Shodiev, A., & Mamatov, I. (2018). Dorivor o'simliklar va ularning tibbiy xususiyatlari. Samarqand: Samarqand Universiteti.
10. Ashurov, M. (2009). Fitokimyoviy tadqiqotlar. Tashkent: Fan va Texnologiya.
11. Khamraev, A. (2010). Farmakologik tadqiqotlar: Dorivor o'simliklar. Tashkent: O'zbekiston Milliy Kitobxonlik.
12. Usmanov, A., & Yusupov, S. (2017). O'zbekistonning dorivor o'simliklaridan olingan moddalar va ularning farmatsevtik salohiyati. Tashkent: O'zbekiston Tibbiyot Akademiyasi.